

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Катедра української мови імені проф. Івана Ковалика

Затверджено

на засіданні катедри української мови
імені проф. Івана Ковалика
філологічного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

(протокол № 1 від 28 серпня 2025 р.)

Завідувач катедри _____ З.О. Купчинська

СИЛАБУС

з навчальної дисципліни

“Історична граматика української мови”,
що викладається в межах першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
для здобувачів

галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.10 Прикладна лінгвістика

Львів - 2025

Назва курсу	Історична грамати́ка української мови (для ЛТ)
Адреса викладання курсу	Львівський національний університет ім. Івана Франка м. Львів, вул. Університетська, 1.
Факультет та кафедра, за якою закріплена дисципліна	Кафедра української мови імені професора Івана Ковалика
Галузь знань, шифр та назва спеціальності	Галузь знань 03 гуманітарні науки. Спеціальність 035 Філологія Спеціалізація 035.10 Прикладна лінгвістика
Викладачі курсу	Пілецький Володимир Іванович – кандидат філологічних наук, доцент
Контактна інформація викладачів	Volodymyr.Piletskyi@lnu.edu.ua Головний корпус ЛНУ ім. Івана Франка, каб. 234 м. Львів, вул. Університетська, 1
Консультації по курсу відбуваються	Консультації в день проведення дисципліни за попередньою домовленістю. Он-лайн консультації за попередньою домовленістю. Для погодження часу он-лайн консультації слід писати на електронну пошту викладача.
Сторінка курсу	
Інформація про дисципліну	Курс “Історична грамати́ка української мови” (ЛТ) є дисципліною галузі знань 03 Гуманітарні науки. Спеціальність 035.10 Прикладна лінгвістика . Ця дисципліна викладається в 3 і 4 семестрах в обсязі 5 кредитів (3 кредити в 3 семестрі, 2 кредити в 4 семестрі) (за Європейською Кредитно-Трансферною Системою ECTS)
Коротка анотація курсу	Курс “Історична грамати́ка української мови” (для ПЛ) призначений для студентів другого року навчання. Як частина обов'язкової програми цей курс дає студентові знання з історії розвитку звукової системи (фонетики і фонології), граматичної будови (морфології і синтаксису), словотвору, лексики і фразеології; готує до вивчення курсу історії української літературної мови; вчить аналізувати явища, процеси і закономірності розвитку сучасної української мови, усвідомлювати їхню суть. Завдання курсу “Історична грамати́ка української мови” (для ПЛ) – показати процес виникнення та розвиток української мови, формування її фонетичної і фонологічної систем, граматичної будови. Історична грамати́ка дасть змогу глибоко зрозуміти і науково пояснити явища сучасної української мови. Історична грамати́ка – важливий і необхідний компонент програми професійної філологічної освіти. Курс “Історична грамати́ка української мови” (для ПЛ) має важливе значення для формування фахового світогляду студентів. Вивчаючи розвиток фонетичної і морфологічної систем української мови, вони пізнають основні закони, що визначали еволюцію праслов'янської, а згодом української мов; усвідомлюють походження явищ української звукової системи та словозміни.
Мета та цілі курсу	Мета курсу – дати студентові глибокі знання з історії розвитку звукової системи і граматичної будови української мови; обґрунтувати мовні факти, процеси і закономірності розвитку сучасної української мови. Історична грамати́ка має загальнотеоретичні і практичні цілі. Загальнотеоретичні цілі курсу “Історична грамати́ка української

	<p>мови” (для ПЛ) полягають в тому, щоб:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зрозуміти головні процеси виникнення, формування і розвитку української мови; • глибоко осмислити мовні явища; • пізнати дію внутрішніх законів мови; • усвідомити зв'язок між окремими структурними мовними явищами; • зрозуміти мову як суспільне явище. <p>Практичні цілі курсу історичної граматики вбачаємо в тому, що він допоможе:</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвідомити факти сучасної української літературної мови, зокрема історію фонологічних чергувань, орфоепічних норм та традиційної орфографії, уживання паралельних форм та ін.; • глибоко засвоїти курс історії літературної мови; • осмислено сприймати курс давньої української літератури; • фахово аналізувати мовні явища і засвоювати історичні норми сучасної української мови; • правильно читати і розуміти зміст давніх писемних пам'яток; • пояснювати використання архаїзмів у текстах сучасних творів на історичну тематику.
<p>Література для вивчення дисципліни</p>	<p><i>Основна</i></p> <p>Безпалько О.П., Бойчук М.К., Жовтобрюх М.А., Самійленко С.П., Тараненко І.Й. Історична граматика української мови. – К., 1962.</p> <p>Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. – Ужгород, 1960.</p> <p>Безпалько О.П., Бойчук М.К., Жовтобрюх М.А., Тараненко С.П. Історична граматика української мови. – К., 1980.</p> <p>Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматика української мови. – К., 1980.</p> <p>Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.</p> <p>Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.</p> <p>Історія української мови: Синтаксис. – К., 1983.</p> <p>Історія української мови: Лексика і фразеологія. – К., 1983.</p> <p>Коломієць Л.І., Майборода А.В. Історична граматика української мови. Збірник вправ. – К., 1988.</p> <p>Крижанівська О.І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика. – К., 2010.</p> <p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматика української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.</p> <p>Павленко Л.П. Історична граматика української мови. – К., 2010.</p> <p><i>Додаткова</i></p> <p>Арполенко Г.П., Городенська К.Г., Щербатюк Г.Х. Числівник української мови. – К., 1980.</p> <p>Булаховський Л.А. Питання походження української мови: Історичний коментар до української мови // Вибр. праці: В 5-и т. – Т.2.– К., 1977. – С. 10 – 25.</p> <p>Горбач О. Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку // 2 Міжнародний конгрес україністів. – Львів, 1993. – С. 7 – 12.</p> <p>Грищенко А.П. Прикметник в українській мові. – К., 1978.</p>

	<p>Гумецька Л.Л. Нарист словотворчої системи української актової мови. – К., 1958.</p> <p>Житецький П.Г. Вибрані праці: Філологія. – К., 1987.</p> <p>Залеський А.М. Прослідки зредукованих голосних у слабкій позиції в українській мові // Мовознавство. – 1986. – № 6. – С. 55 – 62.</p> <p>Карпенко Юрій. Коли і як виникла українська мова // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Харків, 1996. – С.75 – 81.</p> <p>Керницький І.М. Система словозміни в українській мові: На матеріалі пам'яток ХУІ ст. – К., 1985.</p> <p>Коломієць В.Т. Типологічні риси української літературної мови на фоні інших слов'янських мов // Мовознавство. – 1992. – №5. – С. 3 – 11.</p> <p>Медведев Ф.П. Вступ до курсу історії української мови. – Харків, 1965.</p> <p>Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. – К., 1966.</p> <p>Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови // Мовознавство. – 1997.– №6. – С. 3 – 15; 1998. – № 1.– С. 3 – 13.</p> <p>Німчук В.В. Про походження українських діалектів // Україна: Наука і культура. – К., 1983. – Вип. 26–28.</p> <p>Огієнко Іван. Історія української літературної мови. – К., 1999.</p> <p>Пещак М.М. Історичні писемні пам'ятки як джерело розвитку мовознавчої науки // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 49 – 54.</p> <p>Півторак Г.П. Проблема східнослов'янської прамови // Мовознавство: Доповіді та повідомлення на ІУ Міжнародному конгресі українців / Відп. ред. В. Німчук. – К., 2002. – С. 268 – 272.</p> <p>Півторак Григорій. Українці: звідки ми і наша мова. – К., 1993.</p> <p>Півторак Г.П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. – К., 1988.</p> <p>Русанівський В.М. Структура українського дієслова. – К., 1971.</p> <p>Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови. – К., 1964. – Ч. I; 1970. – Ч. II.</p> <p>Скляренко В.Г. Нариси з історичної акцентології української мови. – К., 1983.</p> <p>Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. – К., 1992.</p> <p>Тараненко О.О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем // Мовознавство. – 1993. – №2. – С. 35 – 38.</p> <p>Тимченко Є. Курс історії українського язика: Вступ. Фонетика. – К., 1927.</p> <p>Фласр Майкл. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори // Мовознавство. – 1992. – №1. – С. 3 – 10.</p> <p>Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. – Дніпропетровськ, 1998.</p> <p>Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова (з проблем східнослов'янської глотогонії) // II Міжнародний конгрес українців. – Львів, 1993. – С. 54 – 66.</p> <p>Шевельов Юрій. Історична фонологія української мови. Харків, 2002.</p>
Тривалість курсу	Два семестри (3, 4)

<p>Обсяг курсу</p>	<p>Загальний обсяг 150 годин, I семестр - 3 кредити, 90 год. :16 год. лекційних , 32 год. практичних, 42 год. самот. роботи; II семестр – 2кредити, 60год.: 16 год. лекційних , 32 год. практичних, 12 год. самот. роботи</p>
<p>Очікувані результати навчання</p>	<p style="text-align: center;">Після завершення курсу студенти знатимуть:</p> <p>предмет і завдання історичної граматики української мови, її методологічну основу, джерела розвитку, огляд основних етапів її становлення, відповідну літературу з питань курсу; проблеми періодизації історії української мови; теоретичні відомості із графіки, фонетики та граматики староукраїнської мови; елементи лексикології, дериватології та синтаксису.</p> <p>Після завершення курсу студент будуть уміти:</p> <p>порівнювати фонологічні системи індоєвропейської та праслов'янської мови на різних етапах їх існування; аналізувати зміни в фонологічній системі праслов'янської мови та їх відображення в мові українській; пояснювати сутність закону відкритого складу та з'ясовувати його наслідки в системі голосних і приголосних; виявляти звукові зміни протоукраїнського періоду та розглядати їх історію на фоні інших слов'янських мов; аналізувати фонологічну систему давньої української мови дописемного періоду; визначати позиції зредукованих голосних та виявляти зміни в системі голосних та приголосних, пов'язані із занепадом зредукованих; розрізняти зміни, пов'язані із занепадом зредукованих, і звукові зміни пізнішого періоду; пояснювати природу специфічних українських мовних особливостей (чергування о,е з і, чергування о з е після шиплячих та й, поява и на місці слабких зредукованих після р, л, злиття давніх и, ы в одному звукові, ствердіння приголосних перед е,и тощо); аналізувати тенденції формування і розвитку граматичних категорій іменних частин мови (роду, числа і відмінка усіх іменних частин мови, ступенів порівняння прикметника); з'ясовувати зміни граматичних форм іменних частин мови; визначати роль і місце внутрішньомовних і позамовних чинників у розвитку граматичних значень і форм; робити граматичний аналіз іменних частин мови. аналізувати тенденції формування і розвитку граматичних категорій дієслова (виду, способу, часу, особи, числа); з'ясовувати історію змін в особових і неособових дієслівних формах; визначати генезу та функції прислівника й службових частин мови на різних етапах їх розвитку; здійснювати морфологічний аналіз усіх дієслівних форм, а також прислівників та службових частин мови. Історично-граматичні знання застосовувати у майбутній професії в галузі прикладної лінгвістики</p> <p>У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти сформують:</p> <p style="text-align: center;">Загальні компетентності (ЗК):</p>

	<p>ЗК 1. Знання й розуміння предметної області та професійної діяльності.</p> <p>ЗК 2. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.</p> <p>Фахові (спеціальні, предметні) компетентності (ФК):</p> <p>ФК 3. Здатність розуміти історію, основи, діалектну природу, функції української мови та використовувати набуті знання в майбутній професійній діяльності.</p> <p>ФК 15. Здатність формувати й розвивати ключову методичну та предметні компетентності засобами навчального предмета; формувати ціннісне ставлення, розвивати критичне мислення.</p> <p>ФК 20. Розуміння сутності й соціального значення майбутньої професії, основних проблем дисциплін, що визначають конкретну філологічну галузь, їх взаємозв'язку в цілісній системі знань.</p> <p>Програмні результати навчання (ПРН):</p> <p>ПРН 2. Знати історичні процеси різних періодів для фахового сприйняття предметної спеціальності та формування націєцентричного громадянина України.</p> <p>ПРН 3. Володіти державною мовою в усній та письмовій формах, зокрема в різних стилях і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному) для розв'язання комунікативних завдань (виступ перед аудиторією, участь у дискусіях, обґрунтування власної думки, дотримання культури поведінки, мовленнєвого етикету, професійної етики й принципів толерантності).</p> <p>ПРН 4. Знати сучасні мовні норми, соціокультурні умови функціонування української мови на різні хронологічних етапах її розвитку, провідні тенденції розвитку літературного процесу в Україні.</p> <p>ПРН 7. Пояснювати особливості розвитку української мови та літератури, різноманітних мовних і літературних процесів, явищ у культурному контексті.</p>
Ключові слова	Аорист, асиміляція, повноголосся, кирилиця, глаголиця двоїна, депалаталізація, детермінатив, дифтонг, закону відкритого складу, занепад редукованих, імперфект, історичні чергування, класи дієслів, новий ґ, носові голосні, основи іменників, палаталізація, перфект, плюсквамперфект, прамова, праслов'янська мова, протетичні приголосні, зредуковані голосні, синхронія, складотворчі звуки, старослов'янська мова, супін.
Формат курсу	очний, дистанційний
Теми	* СХЕМА КУРСУ
Підсумковий контроль, форма	Іспит 4 семестрі
Пререквізити	Курс старослов'янської мови, цикл курсів з фонетики і граматики української мови, української лексикології та діалектології, загального мовознавства.
Навчальні методи та техніки, які	Історична граMATика української мови передбачає застосування порівняльно-історичного методу , що виявляється у таких

<p>будуть використовуватися під час викладання курсу</p>	<p>прийомах: зіставляється або паралельно вивчається мовний матеріал, який розглядається в історичному розвитку, з урахуванням змін, що відбуваються в мові. вивчаються не окремі мовні факти чи явища, а системи їх: у фонології – система фонем, у морфології – системи граматичних форм, їхніх парадигм тощо. встановлюються системи відповідностей між сучасною українською мовою та староукраїнською у фонетиці, морфології, синтаксисі, лексиці тощо; визначається відносна хронологія мовних фактів; реконструюються факти на основі систем відповідностей між спорідненими мовами; відбираються архаїчні факти, які мають важливе значення для відновлення найдавнішого стану мови. Найважливішою процедурою порівняльно-історичного методу є реконструкція звуків і морфологічних архетипів, яка здійснюється за допомогою встановлення відповідників на всіх рівнях мови. Під час викладання навчальної дисципліни передбачені: лекції (лекції-презентації, лекції-бесіди); робота з додатковими джерелами інформації (наукова література), конспектування наукових статей із власним аналізом; індивідуальне та комбіноване опитування (теоретичний матеріал і практичні завдання); вправи й завдання (усні, письмові); виконання самостійної роботи.</p>
<p>Необхідне обладнання</p>	<p>Вивчення курсу передбачає використання проєктора, ноутбука й екрана для різноформатних презентацій. Необхідний доступ до інтернету, Office 365, бо на заняттях можливе застосування об'єктно-модульного динамічного середовища навчання MOODLE.</p>
<p>Критерії оцінювання (окремо для кожного виду навчальної діяльності)</p>	<p>Оцінювання проводиться за 100-бальною шкалою. Бали нараховуються так:</p> <ul style="list-style-type: none"> • практичні заняття: максимальна кількість балів – 20 б. (за два семестри: 10 б. за кожний семестр). <p>Критерії оцінювання:</p> <p>5 б. – правильно виконані всі практичні й теоретичні завдання, здобувач усно відповідає, розуміє й критично осмислює тему, фокусується на темі, використовує потрібну наукову лексику, завершені речення, достатній рівень гучності голосу.</p> <p>4 б. – допущено незначні помилки у виконанні практичних й теоретичних завдань, не достатньо володіє потрібною науковою термінологією, теоретичні знання часткові.</p> <p>3 б. – допущено значні помилки у виконанні практичних й теоретичних завдань, студент усно відповідає, але не повністю розуміє та осмислює теоретичні теми.</p> <p>2 б. – допущено велику кількість помилок у виконанні практичних й теоретичних завдань, студент не достатньо володіє потрібною науковою лексикою</p> <p>1 б. – більшість завдань виконано з помилками, теоретичні знання фрагментарні, використовує незавершені речення, низький рівень гучності голосу.</p>

0 б. – абсолютно не виконані практичні й теоретичні завдання.

- **модульні контрольні роботи:** максимальна кількість балів – **30 б.** (6 контрольних робіт по **5 б.** на два семестри)

Критерії оцінювання:

5 б. – правильно описано й вичерпно проаналізовано мовні явища, представлені в контрольній роботі; робота засвідчує повне розуміння теоретичної теми;

4 б. – достатньо описано й проаналізовано мовні явища, представлені в контрольній роботі; робота засвідчує значне, але не повне, розуміння теоретичної теми;

3 б. – недостатньо описано й проаналізовано мовні явища, представлені в контрольній роботі; робота засвідчує достатнє розуміння теоретичної теми;

2 б. – мінімально описано й проаналізовано мовні явища, представлені в контрольній роботі; робота засвідчує фрагментарне розуміння теоретичної теми;

1 б. – критично мінімально описано й проаналізовано мовні явища, представлені в контрольній роботі; робота засвідчує мінімальне розуміння теоретичної теми;

0 б. – письмова робота повністю не виконана; відповідно робота засвідчує повне нерозуміння теоретичної теми;

- **екзамен (тестування):** максимальна кількість балів – **50.**

Кількість питань – **10**, кожне з яких оцінюється **5** балами. Питання закритого типу з вибором однієї правильної відповіді.

Пробні тестові завдання для екзамену вміщені в посібнику: Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.

Академічна доброчесність. Очікується, що студенти будуть *дотримуватися академічної доброчесності, тобто* самостійно виконувати навчальні вправи та завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання; надавати достовірну інформацію про результати власної навчальної діяльності.

Здобувачі вищої освіти повинні:

- Поважати честь і гідність інших осіб, навіть, якщо їх погляди відрізняються від ваших.
- Відповідально ставитись до своїх обов'язків, вчасно та добросовісно виконувати завдання, передбачені навчальними планами.
- Активно займатись самостійною роботою, використовуючи методичні посібники, рекомендації викладачів, додатково опрацьовуючи нову літературу, використовуючи всі можливості для отримання необхідних знань.
- Ефективно розподіляти час на пошук і вивчення матеріалів, необхідних для отримання якісної освіти.
- Чесно та відповідально готуватись до поточного, підсумкового контролю, атестації докладаючи зусиль до своєчасного виконання всіх завдань.
- Подавати на оцінювання лише самостійно виконану роботу, що не

	<p>є запозиченою або переробленою з іншої, виконаної третіми особами.</p> <p>Відвідування занять є важливою складовою навчання. Очікується, що всі студенти відвідають усі практичні заняття курсу. Студенти мають інформувати викладача про неможливість відвідати заняття. У будь-якому випадку студенти зобов'язані дотримуватися усіх термінів, визначених для виконання усіх видів письмових робіт, передбачених курсом.</p> <p>Література. Усю літературу, яку студенти не зможуть знайти самостійно, надає викладач виключно в освітніх цілях без права її передачі третім особам. Студентів заохочують до використання також й іншої літератури та джерел, яких немає серед рекомендованих.</p> <p>Політика виставлення балів. Бали, які студент одержить впродовж двох семестрів, враховуються при виставленні підсумкової оцінки. При цьому обов'язково враховується присутність на занятті та активність студента під час практичного заняття; недопустимість пропусків та запізнь на заняття; користування мобільним телефоном, планшетом та іншими мобільними пристроями під час занять з метою, не пов'язаною з навчанням; списування та плагіат; несвоєчасне виконання поставленого завдання і т. ін.</p> <p>Жодні форми порушення академічної доброчесності не толеруються. За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження навчального курсу; відрахування із закладу освіти.</p>
<p>Питання до екзамену</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Предмет і завдання історії української мови, її зв'язок з іншими науковими дисциплінами. • Виникнення і розвиток письма та літературної мови у східних слов'ян. • Основні джерела вивчення української мови. • Найважливіші писемні пам'ятки української мови. • Місце української мови серед інших слов'янських мов. Основні риси української мови. • Походження української мови. Проблема періодизації історії української мови. • Закон відкритого складу і звукові зміни, пов'язані з його дією. • Чергування голосних і приголосних фонем у спільнослов'янській мові. • Пом'якшення приголосних у сполученні з наступним <i>Ј</i>. • Перша палаталізація задньоязикових приголосних. • Друга палаталізація задньоязикових приголосних. • Третя палаталізація задньоязикових приголосних. • Зміна <i>е в о</i> на початку слова. • Історія носових голосних фонем. • Зміна <i>л на в (ў)</i>. • Історія звука <i>Г</i>. • Історія губних приголосних. • Історія шиплячих приголосних. • Протетичні приголосні в українській мові. • Зміна <i>о в а в</i> староукраїнській мові. • Перехід <i>о, е в і</i> в староукраїнській мові.

- Ствердіння приголосних в українській мові.
- Історія першого повноголосся.
- Зміна сполучень ор-, ол- перед приголосними на початку слова.
- Фонетична система української мови XI-XIII ст.
- Історія зредукованих голосних.
- Історія другого повноголосся.
- Наслідки занепаду зредукованих голосних у системі голосних.
- Наслідки занепаду зредукованих голосних у системі приголосних.
- Перехід е в о після шиплячих та Ј.
- Історія звука ґ.
- Історія етимологічних и (і) та ы.
- Історія зредукованих голосних ь,ъ з сонорними р, л у позиції між приголосними.
- Наслідки занепаду зредукованих голосних у системі голосних.
- Історія порядкових числівників.
- Поділ іменників на основи у давній українській мові.
- Історія числівників п'ять – дев'ять.
- Історія форм іменників 1 відміни.
- Історія форм іменників 2 відміни.
- Історія форм іменників 3 відміни.
- Історія форм іменників 4 відміни.
- Історія складних числівників одинадцять – дев'ятнадцять.
- Історія форм присвійних займенників.
- Історія складних числівників п'ятдесят – вісімдесят, двісті – дев'ятсот.
- Історія збірних і дробових числівників.
- Історія предметно-особового і зворотного займенників.
- Історія форм коротких прикметників.
- Історія форм повних прикметників.
- Історія вказівних займенників.
- Класифікація дієслівних основ.
- Історія форм теперішнього часу тематичних дієслів.
- Історія форм теперішнього часу атематичних дієслів.
- Історія форм аориста.
- Історія числівника два.
- Історія числівників три і чотири.
- Історія числівника сорок.
- Історія форм питального займенника хто.
- Історія числівника десять.
- Історія форм питального займенника що.
- Історія форм імперфекта.
- Історія форм перфекта.
- Історія форм плюсквамперфекта.
- Історія форм умовного способу.
- Історія форм наказового способу.
- Історія форм майбутнього часу.
- Історія форм пасивних дієприкметників.
- Історія форм активних дієприкметників.
- Історія інфінітива і супіна.

	<ul style="list-style-type: none"> • Службові частини мови. • Особливості староукраїнського синтаксису.
Опитування	Анкету-оцінку з метою оцінювання якості курсу буде надано по завершенні курсу.

Схема курсу

Тиж. / дата / год.-	Тема, план, короткі тези	Форма діяльності (заняття)	Література	Завдання, год	Термін виконання
	МОДУЛЬ I				
	<p style="text-align: center;">Вступ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Предмет і завдання курсу історії української мови як наукової дисципліни, його загальнотеоретичне (пізнавальне) і практичне значення. 2. Мовна спорідненість слов'янських народів. Праіндоєвропейська і праслов'янська мови. Місце української мови серед інших слов'янських мов. Різні погляди вчених на походження української мови та термінів "давньоруська мова", "давньоруський період" (П.Житецький, О.Потебня, О.Шахматов, А.Кримський, І.Огієнко, Л.Булаховський, І.Свенціцький, С.Смаль-Стоцький, Ф.Філін, П.Ковалів, В.Німчук, Г.Півторак та ін.). 3. Звукові процеси дописемного періоду. Предмет історичної фонетики. Проблема періодизації історичної фонетики української мови. Дописемний (доісторичний) і писемний (історичний) етапи у формуванні звукової системи української мови. Відбиття фонетичних процесів дописемного етапу в звуковій системі староукраїнської мови раннього періоду. 	Лекція 2 год.	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.		
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Найважливіші моменти з історії розвитку історичної граматики української мови. Внесок українських учених у вивчення історії української мови (М.Максимовича, О.Потебні, П.Житецького, К.Михальчука, А.Кримського, Л.Булаховського, І.Свенціцького, М.Грунського, П.Коваліва, М.Жовтобрюха, С.Бевзенка, С.Самійленка, Л.Гумецької. І.Керницького, В.Німчука, В.Русанівського та ін.). 2. Основні джерела вивчення історії української мови (сучасна українська мова в її діалектах та літературній формі, писемні пам'ятки, свідчення споріднених мов, лексичні запозичення східнослов'янських мов і зі східнослов'янських до інших, топонімія, письмові свідчення іноземних джерел). 3.Формування системи вокалізму і системи консонантизму 	практичне заняття 4 год.	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.	Питання про виникнення письма і літературної мови у східних слов'ян. Розвиток письменства у Київській державі. 10 год.	
09. 2025	<ol style="list-style-type: none"> 1. Процеси, спільні для всіх слов'янських мов або властиві лише мові східних слов'ян чи окремим діалектам: <ul style="list-style-type: none"> • палаталізації задньоязикових г, к, х, 	Лекція 2 год.	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко		

	<ul style="list-style-type: none"> • пом'якшення приголосних у сполученні з Й, • поява вставного Л після губних, • структура складу (закон відкритого складу, • переміщення приголосних на межі складу, поява носових голосних, чергування голосних і приголосних). <p>1. Розвиток повноголосся, умови його творення.</p>		<p>С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980.</p> <p>Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.</p>		
	<p>Палаталізації задньоязикових г, к, х. Пом'якшення приголосних у сполученні з Й.</p>	<p>практичне заняття</p> <p>4 год.</p>	<p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.</p> <p>Купчинська З. Історична фонетика на допомогу вчителів-філологів Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2024. Вип.2 (52). С. 94-100.</p>		
	<p>Звукові зміни на українському ґрунті. Звукові зміни давньоукраїнської мови писемного періоду (XI-XIII ст.). Система голосних. Голосні повного творення і зредуковані. Система приголосних. Приголосні тверді, напівпом'якшені й м'які.</p>	<p>Лекція</p> <p>2 год.</p>	<p>Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980.</p> <p>Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.</p>		

10. 2025	Палаталізаційні процеси. Повноголосся. Чергування голосних і приголосних	практичне заняття 4 год.	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська З. Історична фонетика на допомогу вчителів-філологів Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2024. Вип.2 (52). С. 94-100.		
10. 2025	Історія зредукованих голосних ь, ь. Позиції і рефлексії зредукованих ь, ь. Занепад їх у слабкій позиції і зміна в о, е у сильній позиції. Випадки відхилення від цієї закономірності, пояснення відхилення.	Лекція 2 год.	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.		
10. 2025	Позиції і рефлексії зредукованих ь, ь.	практичне заняття 4 год.	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний		

			<p>посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.</p> <p>Купчинська З. Історична фонетика на допомогу вчителів-філологів Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2024. Вип.2 (52). С. 94-100.</p>		
11. 2025	<p>Наслідки занепаду зредукованих ь, ь у системі голосних (зменшення кількості голосних фонем, зменшення кількості диференціальних ознак у системі голосних фонем, розширення функціональної ролі голосних фонем о, е, припинення дії закону відкритого складу, скорочення кількості складів у слові, виникнення закритих складів, чергування о, е з нулем звука, поява вставних о, е, подовження голосних, зміна и(і) на ы, розвиток приставного (і) та рідше — о, поява нових дифтонгів).</p>	<p>Лекція 2 год.</p>	<p>Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980.</p> <p>Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.</p>		
11. 2025	<p>Етимологічні та секундарні о, е. Вставні о, е.</p>	<p>практичне заняття 4 год.</p>	<p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.</p> <p>Купчинська З. Історична фонетика на допомогу вчителів-філологів</p>		

			Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2024. Вип.2 (52). С. 94-100.		
11. 2025	Наслідки занепаду зредукованих ь, ь у системі приголосних (поява нових груп приголосних, спрощення в групах приголосних, втрата звука л, вставні приголосні д, т, асиміляція і дисиміляція приголосних, подовження палаталізованих приголосних внаслідок асиміляції звука й, депалаталізація приголосних, пом'якшення [с] у складі прикметникового суфікса -ск- (із -ьск), втрата дзвінкості кінцевими приголосними, зміна [л] на [в]. Сполуки зредукованих голосних з плавними приголосними р, л.	Лекція 2 год.	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматика української мови. – К., 1980. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.	Історія ь, ь після плавних перед приголосними. Зміна їх в ро, лота, ри, ли, інші їхні рефлексії в діалектах української мови. 5 год.	
11. 2025	Асиміляція і дисиміляція приголосних, подовження палаталізованих приголосних внаслідок асиміляції звука й.	практичне заняття 4 год.	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматика української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська З. Історична фонетика на допомогу вчителів-філологів Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2024. Вип.2 (52). С. 94-100.		
11. 2025	Пізніші фонетичні зміни в українській мові. Перехід етимологічних о, е в і шляхом подовження і дифтонгізації, відсутність такого чергування у низці слів, зумовлена додатковими умовами (наголосом, впливом	Лекція 2 год.	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько	Зміна о в а, зближення голосних [о] і [у],	

	аналогії, походженням слів, словотвором та ін.).		І.І. Исторична граматыка української мови. – К., 1980. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.	втрата початкових ненаголошених голосних [і], [о], [а], [іе].	
12. 2025	Перехід етимологічних о, е в і	Практичне заняття 4 год.	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Исторична граматыка української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська З. Исторична фонетика на допомогу вчителів-філологів Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2024. Вип.2 (52). С. 94-100.		
12. 2025	Ствердіння колишніх напівм'яких і м'яких приголосних. Хронологія цих явищ. Ствердіння приголосних перед е та и. Історія етимологічних и(і) та ы. Історія шиплячих звуків та звука [ц]. Перехід (лабіалізація) е в о після шиплячих та й. Причини відсутності такого переходу. Історія губних приголосних. Поява звука [ф], африката [дж], [дз]. Протетичні приголосні [в], [г], [й]. Умови їх появи. Приголосний [г]. Час його фіксації в українських пам'ятках. Ствердіння м'якого приголосного р' .	Лекція 2 год.	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Исторична граматыка української мови. – К., 1980. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979.	Пізні фонетичні зміни в староукраїнській мові. 10 год.	
12. 2025	Ствердіння колишніх напівм'яких і м'яких приголосних. Хронологія цих явищ. Ствердіння приголосних перед е та и. Історія етимологічних и(і) та ы. Історія шиплячих звуків та звука [ц]. Перехід (лабіалізація) е в о після шиплячих та й. Причини відсутності такого переходу.	Практичне заняття 4 год.	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Исторична граматыка		

	Історія губних приголосних. Поява звука [ф], африката [дж], [дз]. Протетичні приголосні [в], [г], [й]. Умови їх появи. Приголосний [г]. Час його фіксації в українських пам'ятках. Ствердіння м'якого приголосного р'.		української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська 3. Історична фонетика на допомогу вчителів-філологу Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2024. Вип.2 (52). С. 94-100.		
	МОДУЛЬ II				
02. 2026	Предмет і завдання історичної морфології. Характеристика частин мови та їхнє формування у староукраїнський період. <i>Іменник</i> . Граматичні категорії іменників (рід, число, відмінок, категорія істот-неістот). Зміна роду деяких іменників. Вагання в граматичному роді. Занепад двоїни і залишки її в українських говорах та в окремих словах сучасної української літературної мови. Багатотипність відмінювання іменників у давній українській мові. Поділ іменників за основами. Процеси змішування давніх основ у давніх писемних пам'ятках. Витворення сучасних відмін іменників української мови.	Лекція 2 год.	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978. Купчинська Зоряна. Історична морфологія.Електронний курс на платформі Moodle. 2021.	Загальна характеристика морфологічної будови староукраїнської мови на час появи найдавніших писемних пам'яток. Зв'язок фонетичних змін із змінами в галузі морфологічної будови мови, чергування, успадковані від дописемної епохи. 2 год.	
02. 2026	Характеристика граматичних категорій іменників. Визначення основ іменників.	Практичне заняття 4 год.	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична		

			<p>граматика української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська Зоряна. Історична морфологія. Електронний курс на платформі Moodle. 2021. Купчинська З. Історична морфологія на допомогу вчителю-філологу: іменник// Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Вип. 19. Львів, 2025. С.277–287.</p>		
02. 2026	<p>Формування I відміни іменників та історія їх відмінкових закінчень. Формування II відміни іменників та історія їх відмінкових закінчень. Формування III і IV відмін іменників та історія їх відмінкових закінчень.</p>	<p>Лекція 2 год.</p>	<p>Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978. Купчинська Зоряна. Історична морфологія. Електронний курс на платформі Moodle. 2021.</p>		
03. 2026	<p>Відмінювання іменників різних основ.</p>	<p>Практичне заняття 4 год.</p>	<p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української</p>		

			<p>мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська Зоряна. Історична морфологія.Електронний курс на платформі Moodle. 2021. Купчинська З. Історична морфологія на допомогу вчителів-філологу: іменник// Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Вип.19. Львів, 2025. С.277–287.</p>		
03. 2026	<p><i>Займенник.</i> Історія особових і зворотного займенників. Уживання енклітичних форм займенників. Історія форм предметно-особового займенника. Історія форм неособових, родових і неродових займенників (вказівних, присвійних, означальних, неозначених, заперечних, питальних).</p>	<p>Лекція 2 год.</p>	<p>Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978. Купчинська Зоряна. Історична морфологія.Електронний курс на платформі Moodle. 2021.</p>	<p>Займенник. Система відмінювання і словотвору займенників в на час появи письменства. 2 год.</p>	
03. 2026	<p>Відмінювання займенників. Визначення їхніх розрядів.</p>	<p>Практичне заняття 4 год</p>	<p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для</p>		

			студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська Зоряна. Історична морфологія. Електронний курс на платформі Moodle. 2021.		
03. 2026	<p><i>Прикметник.</i> Загальні відомості. Словотвір прикметників. Найпродуктивніші суфікси і префікси в українській мові киеворуського періоду, використовувани при утворенні відносних, присвійних і якісних прикметників. Короткі (нечленні, іменні) прикметники та їхня історія, відмінювання і вживання.</p> <p>Повні (членні, займенникові) форми прикметників. Особливості розвитку повних прикметників у староукраїнській мові, їх відмінювання. Утворення стягнених форм прикметників. Збереження нестягнених форм у діалектах та фольклорі. Заміна двоїни формами множини. Втрата категорії роду в множині.</p> <p>Ступені порівняння прикметників, історія їхніх форм у спільнослов'янській та староукраїнській мовах.</p>	Лекція 2 год.	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978. Купчинська Зоряна. Історична морфологія. Електронний курс на платформі Moodle. 2021.	Шляхи утворення прикметника як окремої частини мови зі своїми специфічними словотвірними, граматичними і семантичними показниками. О.Потебня, О.Шахматов, Ф.Міклошич про виникнення прикметників	3 год.
04. 2026	Відмінювання прикметників. Творення ступенів порівняння прикметників.	Практичне заняття 4 год.	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська Зоряна. Історична морфологія. Електронний курс на платформі Moodle. 2021.		
04. 2026	<i>Числівник.</i> Його виникнення та історичний розвиток. Словотвір власне кількісних	Лекція	Жовтобрюх М.А., Волох	Числівник. Загальні	

	<p>числівників. Словотвір дробових і збірних числівників. Словотвір порядкових числівників.</p> <p>Історія форм простих і складених числівників. Причини наявності паралельних відмінкових форм. Історія форм дробових і збірних числівників. Історія форм порядкових числівників.</p>	2 год.	<p>О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматика української мови. – К., 1980.</p> <p>Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.</p> <p>Купчинська Зоряна. Історична морфологія.Електронний курс на платформі Moodle. 2021.</p>	<p>відомості про числівник.</p> <p>2 год.</p>	
04. 2026	<p>Відмінювання числівників. Визначення їхніх розрядів.</p>	<p>Практичне заняття</p> <p>4 год.</p>	<p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматика української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024.</p> <p>Купчинська Зоряна. Історична морфологія.Електронний курс на платформі Moodle. 2021.</p>		
	МОДУЛЬ III				
04. 2026	<p><i>Дієслово.</i> Загальні відомості про дієслово. Головні граматичні категорії дієслова (вид, стан, спосіб, особа, час, число, перехідність/неперехідність), історія їхнього розвитку. Основи дієслів. Класи дієслів (інфінітива і теперішнього часу). Історія форм теперішнього часу. Особові форми тематичних і атематичних дієслів. Втрата -ть у 3-ій ос. одн. дієслів I-III класів, збереження -ть у 3-ій ос. одн. дієслів IV класу.</p> <p>Історія форм минулих часів. Значення, спосіб творення, специфічні особливості аориста, імперфекта, перфекта, плюсквамперфекта. Поступові зміни у системі форм минулих часів дієслова. Занепад аориста та імперфекта, причини цього занепаду. Залишки аориста у південно-західних говорах. Зміна форм перфекта і плюсквамперфекта, утворення сучасних форм минулого часу. Залишки форм перфекта у південно-західних говорах. Формування сучасних форм давноминулого часу.</p>	<p>Лекція</p> <p>2 год.</p>	<p>Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматика української мови. – К., 1980.</p> <p>Історія української мови: Морфологія. – К., 1978.</p> <p>Купчинська Зоряна. Історична морфологія.Електронний</p>		

			курс на платформі Moodle. 2021.		
04. 2026	<p>Основи дієслів. Класи дієслів (інфінітива і теперішнього часу). Дієвідмінювання дієслів.</p>	<p>Практичне заняття</p> <p>4 год.</p>	<p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська Зоряна. Історична морфологія. Електронний курс на платформі Moodle. 2021.</p>		
05. 2026	<p>Історія форм майбутнього часу. Проста і складена форми майбутнього часу. Відмежування простої форми майбутнього часу від форм теперішнього часу у зв'язку з розвитком категорії виду. Історія форм шігшп ехасшт. Його залишки у південно-західних говорах. Майбутній час недоконаного виду з допоміжним дієсловом бути. Перетворення майбутнього часу з допоміжним дієсловом яти (йму, имешь, иметь та ін.) на складену форму сучасної української мови.</p> <p>Історія умовного способу. Залишки старої форми умовного способу в південно-західних говорах.</p> <p>Форми наказового способу тематичних і атематичних дієслів та їхня історія.</p> <p>Інфінітив, супін та їхня історія. Дієприкметник. Історія нечленних та членних дієприкметників. Історія активних і пасивних дієприкметників теперішнього і минулого часів. Утворення безособових форм на -но, -то. Виникнення і утворення категорії дієприслівників.</p>	<p>Лекція</p> <p>2 год.</p>	<p>Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978. Купчинська Зоряна. Історична морфологія. Електронний курс на платформі Moodle. 2021.</p>		
05. 2026	<p>Морфологічний розбір дієслова.</p>	<p>Практичне заняття</p> <p>4 год.</p>	<p>Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська Зоряна. Історична</p>		

			морфологія.Електронний курс на платформі Moodle. 2021.		
05. 2026	<p><i>Прислівник.</i> Первинні і вторинні прислівники. Відзайменникові прислівники. Відіменні прислівники (прислівники іменникового походження, прислівники прикметникового походження, відчислівникові прислівники). Віддієслівні прислівники. Прислівники, утворені способом редуплікації, об'єднання різних форм слова, близькозначних слів, також антонімів.</p> <p><i>Службові слова.</i> Виникнення і формування первинних і вторинних (похідних) прийменників, первинних і вторинних (похідних), а також простих, складних і складених сполучників, первинних і вторинних, словотворчих і формотворчих часток.</p> <p><i>Вигуки.</i> Виникнення вигуків і звуконаслідувань.</p>	Лекція 2 год.	Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. – К., 1980. Історія української мови: Морфологія. – К., 1978. Купчинська Зоряна. Історична морфологія.Електронний курс на платформі Moodle. 2021.	Прислівник. Загальні відомості про прислівник і (їх виникнення, словотвір і структура, взаємозв'язок з іншими категоріями і слів, тривалий історичний шлях розвитку).	3 год.
05. 2026	Морфологічний розбір слів.	Практичне заняття 4 год.	Купчинська Зоряна, Пілецький Володимир. Історична граматики української мови. Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. – Львів, 2024. Купчинська Зоряна. Історична морфологія.Електронний курс на платформі Moodle. 2021.		